УДК 338.242.2
JEL L 22

Богуславський О.В., к.е.н., доцент,
КНУ імені Тараса Шевченка
Нікітіна Т.А., к.е.н., доцент,
Національний університет харчових технологій

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕОРІЙ ФІРМИ

Стаття присвячена підходам до класифікації теорій фірми. Розглянуто основні групи підходів до вивчення теорій фірми: неокласичний, інституційний, поведінковий, стратегічний, мережевий, ресурсно-орієнтований та ін. Виявлено особливості дослідження природи фірми різними підходами. Визначено теоретичні підходи до дослідження основних сучасних трансформацій теорії фірми.

Ключові слова: *фірма, теорії фірми, транснаціональні корпорації, транснаціональні стратегічні альянси, фінансово – промислові групи.*

Постановка проблеми. Вивчення теоретичних аспектів функціонування фірм є дуже важливим і перспективним напрямком сучасних досліджень. Крім теоретичних знань цей напрям досліджень дає можливість ефективніше управляти бізнес-процесами і розвитком організацій в різних умовах господарювання. Отже, актуальним є систематизація знань щодо різноманітних підходів та класифікацій теорій фірми.

Аналіз останніх публікацій. Вивченню сутності і природи фірми присвятили свої роботи багато всесвітньо відомих вчених, серед них і Нобелівські лауреати Р. Коуз, О. Вільямсон, М. Олсон, Дж. Стіглер, Г.Саймон, Д.Норт та ін. Ними сформульовано основні підходи до вивчення сутності та природи фірми.

Невирішені частини проблеми. В той же час, незважаючи на велику кількість досліджень у цій сфері, єдиної класифікації підходів до вивчення теорій фірм не розроблено.

Мета статті. Метою статті є аналіз та систематизація існуючих підходів до вивчення теорій фірми.

Результати дослідження. В науковій літературі використовуються різноманітні підходи на основі виділення різних критеріїв до класифікації теорій фірм, деякі з яких ми розглянемо.

Однією з найбільш поширених є класифікація підходів до вивчення теорій фірми у відповідності з назвами основних наукових шкіл, представники яких досліджували цю проблематику. Як правило, виділяються три основні підходи до вивчення теорій фірми: 1) неокласичний, або маржиналістський; 2) неоінституційний; 3) поведінковий (біхевіористський) [1, с. 22 – 23] або інші варіанти. Разом з тим, подібні класифікації підходів виглядають занадто спрощеними, про що зазначають велика кількість сучасних дослідників теорій фірми [2].

Зокрема, лише при вивченні 1-го підходу (неокласичного) розрізняють багато його різновидів та напрямів, кожен з яких містить певну кількість теорій фірми:

1.1. Класичний підхід, до вивчення теорій фірми (А.Сміт).
1.2. Неокласичний підхід (А.Маршалл, Дж.Хікс, Дж.Робінсон, Е.Чемберлін).
1.3. Технологічний підхід (Й.Шумпетер).
1.4. Маржиналістський підхід та багато інших назв і варіантів [2].

Найбільш цікавим і складним є вивчення умовно другого підходу - інституційного (неоінституційного) до вивчення теорій фірми. В межах даного підходу в науковій літературі можна зустріти чи не найбільшу кількість варіантів виділення теорій фірм:

- контрактні теорії / теорії трансакційних витрат та витрат контролю (Ф.Найт, Р.Коуз, О.Вільямсон, Дж.Волліс , Д.Норт, Д.Крепс);
- теорія принципал-агент / теорія асиметричної інформації (А.Алчіан, Р.Марріс);
- теорії прав власності (Г.Демсец);
- теорії суспільного вибору (М.Олсон, Дж.Стіглер та ін.);
- еволюційні теорії розвитку фірми / теорії рутин і нововведень (інновацій) / мікроекономічний напрям теорії еволюційної економіки (С.Уінтер, Р.Нельсон), які часто виділяються в окремий напрямок дослідження [3].

В той же час багато аспектів інституційних теорій фірм дуже часто різними дослідниками виділяються в окремі підходи або відносяться до інших теорій фірми. Це зокрема, стосується поведінковий підходу, який іноді включається або до групи інституційних теорій або навіть до неокласичних, в залежності від бачення того чи іншого автора. У зв'язку з швидким розвитком саме цього підходу пропонуємо виділити його в третій, окремий підхід, що містить поведінкові теорії вивчення фірми (Ф.Махлуп, Г.Саймон) [2].

Цей напрямок досліджень також лежить дуже близько до виділеного окремо в працях багатьох економістів (В.Л.Тамбовцев, Л.В.Рой, В.П.Третьяк, А.І.Ігнатюк) стратегічного (четвертого) підходу до вивчення фірми, який теж містить в собі цілу сукупність теорій та етапів розвитку [4] [5, с. 128-130]:

- вивчення стратегій та стратегічного аналізу фірми (А.Д.Чандлер, Гарвардська школа бізнесу), SWOT-аналіз;
- моделі стратегічного портфеля фірми (Дженерал Електрік, Мак Кінсі та Артура Д. Літтла), BCG (Boston Consulting Group)та ін.;
- теорії міжнародної та галузевої стратегічної конкуренції М.Портера;
- теорії стратегічних намірів та стратегічної архітектури (К.Прахалад, Г.Хамел);
- теорія полюсів компетенції та стратегічних намірів (Г. Мілан , М.Тампе);
- теорії «стратегічної трансформації», реінжинірингу, тощо [6. с. 130-133];
- теорія «голубих океанів» (Ким Чан и Рене Моборн);
- теорія «народного капіталізму» Е. де Сото та багато інших напрямків.

Разом з тим, дуже близьким за змістом до вищезазначеного (четвертого) підходу є управлінський (менеджеріальний) підхід, який можна з певним наближенням віднести як до групи стратегічних підходів, або до інституційних, так і до окремих напрямків досліджень фірми. В управлінські теорії Ф.Махлупом «…віднесені напрямки, що досліджують взаємини всередині фірми між власниками і

управлінцями…» та дилему «…«принципал-агент» і конфлікт інтересів, що виникли в зв'язку з розширенням масштабів функціонування корпорацій і відділення функції власності від управління»[2].

У сучасній економічній науці продовжують розвиватися виникати нові теорії фірми як в межах вищезазначених підходів так і поза ними, існує абсолютний плюралізм думок, як стосовно виділення окремих напрямків дослідження, так і щодо включення їх в окремі групи раніше виділених теорій фірми.

Велика кількість дослідників об'єднують ці порівняно нові теорії фірми, які не ввійшли до попередніх підходів, під доволі широкою назвою «альтернативні теорії фірми». Наприклад: економічна теорія організацій, або економіка організацій (Ф.Найт, Ч.Барнар, Г.Саймон, Д.Марч, К.Менар, К.Ерроу); теорія ігор (Дж.Бертран, А.Курно, Дж.Саттон) - дослідження стратегічної поведінки фірми (іноді ці теорії відносять до стратегічного підходу [7, с. 201-206]); теорії стохастичного аналізу фірм - Ф.М. Шерер, Д. Росс, С. Прейз (у деяких дослідженнях останні теорії виділяються у окремий стохастичний підхід) [6, с. 140-142].

З іншого боку, сформувалися і чітко виділилися в окремі підходи наступні напрямки наукового дослідження фірм:

- Інтелектуальний підхід, що розглядає фірму як суб'єкт економіки знань, основними ресурсами якої є інформація і знання, а результатом діяльності - інтелектуальний продукт.
- Мережевий підхід – фірма як сукупність внутрішніх і зовнішніх мереж (Мануель Кастельс).
- Ресурсно-орієнтований підхід – фірма досліджується як сукупність («пучок») ресурсів (Е.Пенроуз Д.Річардсон, Дж.Барві, Д.Гіс, Н.Фосс та ін.). У відповідності з цим підходом «…на перше місце виходять фактори, які виокремлюють фірму з ринкового середовища (не даючи їй розчинитися у ринкових трансакціях), появу яких у принципі не можна пояснити балансом ринкових і управлінських трансакційних витрат» [3] та деякі інші підходи.

В умовах глобалізації теорії фірми набувають подальшого розвитку. Зокрема, вчені досліджують такі основні сучасні організаційно – правові форми концентрації та централізації капіталу фірмами як транснаціональні корпорації, транснаціональні банки, транснаціональні стратегічні альянси та фінансово – промислові групи.

Рогач О. зазначає, що транснаціональні корпорації – національні за капіталом та контролем, але міжнародні за сферою операцій [8, с.31]. Транснаціональні корпорації мають закордонні активи, всесвітню мережу філій, але материнська компанія належить до капіталу однієї країни. Вчений трактує транснаціональну корпорацію як таку «...що здійснює міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми зарубіжними філіями» [8 с.33].

Плотніков О.В. визначає ТНК як «міжнародні фірми, що мають свої господарські підрозділи у двох або більше країнах, управління якими здійснюється з одного або декількох центрів. В основі такого управління – механізм прийняття рішень, який дає змогу здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію,

розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення результату – отримання прибутку» [9 с.39].

За визначенням ООН, транснаціональна корпорація представляє собою «інтернаціоналізацію міжнародних ринкових трансакцій всередині окремої структури, що приймає рішення» [10, с.16].

Транснаціональні корпорації визначаються Мочерним С.В. як «найпотужніші монополії, що діють у міжнародному масштабі й на основі монополізації (а отже, контролю) значної частини промислового світового виробництва, інтелектуальної власності, торгівлі, привласнюють найвищі (транснаціональні) прибутки. ТНК є міжнародними за характером своєї діяльності та національними щодо контролю за ними й утворюються на основі транснаціоналізації (просування за кордон) своєї підприємницької діяльності...» [11, с.675].

Такий тип ТНК, як транснаціональні стратегічні альянси (ТСА), представляє собою різноманітні форми союзів ТНК. Стратегічний альянс, як форма інтеграції різних видів капіталу об'єднує господарюючі суб'єкти не на основі права власності, а на основі договірних зобов'язань, що обумовлені у відповідних угодах про співробітництво в різних галузях.

Портер М. зазначає, що не залежно від форми структури, всі стратегічні альянси передбачають певну інтеграцію між партнерами і визначає стратегічні альянси як «довгострокові угоди між фірмами, що йдуть далі звичайних торгівельних операцій, але не доводячи справу до злиття фірм» [12, с.86].

Кизим Н.А. під стратегічними альянсами розуміє «...між організаційні угоди учасників по інтеграції різних форм капіталу без створення нової організації та участі в активах на правах власності з метою досягнення загальних тактичних цілей партнерів за рахунок взаємної компенсації їх слабких сторін або створення конкурентних переваг партнерів» [13, с.23].

Плотніков О.В. визначає ТСА як «особливу організаційну форму міжфірмових, міжкорпораційних зв'язків двох або більше компаній, у рамках якої здійснюється довгострокова координація економічної діяльності учасників з метою реалізації масштабних виробничих проектів, максимізації результатів технологічної кооперації, скорочення тривалості інноваційних процесів, зниження вартості та ризикованості виробництва, поліпшення умов доступу до певних ринків» [9, с.47].

Організаційними формами існування транснаціональних корпорацій та транснаціональних банків є національні та інтернаціональні фінансово-промислові групи.

За визначенням Плотнікова О.В., фінансово-промислові групи (ФПГ) це «об'єднання виробничих і торгових підприємств з кредитно-банківськими установами з наступною трансформацією у великі багатогалузеві господарські системи зі спільною економічною стратегією та внутрішнім кругообігом. ФПГ – організаційна оболонка фінансового капіталу, закріплюють єдність виробничих, фінансових та інших інтересів низки компаній і банків» [9, с.824].

Уткін Є.А. вважає, що фінансово-промислова група – це «декілька юридичних осіб, що функціонують як основні або дочірні установи або повністю, або частково

поєднавши свої ресурси на основі договору про створення фінансово-промислової групи для технологічної або економічної інтеграції, реалізації інвестиційних та інших проектів та програм, що націлені на підвищення прибутковості, конкурентоспроможності, розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць» [14, с.13].

Структурні зміни в сучасній світовій економіці сприяють подальшому розвитку та виникненню нових форм концентрації та централізації капіталу фірмами.

Висновки. Аналізуючи все вищезазначене, можна прийти до наступних висновків. В науковій літературі існує досить багато теорій фірм, кількість яких постійно збільшується у зв'язку з постійним розвитком господарських процесів і явищ в т.ч. на макрорівні економіки. Також на сьогодні є різні підходи до класифікації теорій фірм, які мають свої як сильні сторони так і недоліки. Найбільш розповсюдженою є класифікація теорій фірм на основі виділення наступних підходів до їх вивчення: неокласичний, інституційний, поведінковий, стратегічний, управлінський та ін. У сучасності сформувалися та швидко розвиваються порівняно нові підходи до вивчення фірм: інтелектуальний, мережевий, ресурсно-орієнтований, тощо. Періодично з`являються нові теорії фірми

Разом з тим, універсального підходу до класифікації теорій фірм науковцями ще не створено, а існуючі підходи потребують подальшого уточнення і доопрацювання.

Напрямком подальших досліджень може бути формування у майбутньому єдиного, загально визнаного підходу до класифікації теорій фірм з урахуванням усіх вищезазначених аспектів дослідження.

Література.

1. Экономическая теория фирмы : учеб. пособие / Т. А. Черкашина; отв. ред. В. Ю. Наливайский ; Ростовская гос. экономическая академия, Финансовый институт. - Ростов-на-Дону, 1999. - 235 с.
2. Сочнева Е. Н. Экономика общественного сектора: учебно-методическое пособие - курс лекций / Е. Н. Сочнева. - Красноярск : Академия труда и социальных отношений, Красноярский филиал, 2013. - 167 с. [сайт]. - Режим доступу: http://um.co.ua/4/4-15/4-152289.html
3. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії: підручник. - К.: Знання, 2007. - 878 с. [сайт]. - Режим доступу: http://pidruchniki.com/1834071944066/politekonomiya/resursno_oriyentovaniy_pidhid_teoriyi_firm
4. Тамбовцев В.Л. Стратегическая теория фирмы: состояние и возможное развитие // Российский журнал менеджмента, Том 8, № 1, 2010. [сайт]. - Режим доступу: http://www.cfin.ru/management/strategy/concepts/str_theory.shtml#
5. Рой Л.В., Третьяк В.П. Анализ отраслевых рынков: Учебник. М.: - ИНФРА – М., 2008. - 442 с.
6. Ігнатюк А. І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.
7. Шерер Ф., Росс Д. Структура отраслевых рынков. Учебник. - М. «Инфра-М», 1997. – 698 с.
8. Рогач Олександр . Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник. – К.: Либідь, 2005. – 720с.
9. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник/ В.Рокоча, О.Плотніков, В.Новицький та ін.- К.: Таксон, 2001.- 304 с.
10. United Nations Center on Transnational Corporation, Transnational Corporation in World Development (New York: United Nations, 1988.
11. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3/Ред кол.:...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін.- К.:Видавничий центр "Академія", 2000.

12. Портер М. Международная конкуренция.- М.: Международные отношения, 1993. - 1470 с.
13. Кизим Н.А. Концентрация и интеграция капитала. – Х.: Бизнес Информ, 2000.-102 с.
14. Уткин Э.А., Эскиндаров М.А. Финансово – промышленные группы М.: Изд-во ЭКМОС, 1998. – 256 с.

References.

1. Ekonomicheskaya teoryia firmy : ucheb. posobie / T. A. Cherkashina; otv. red. V. Y. Nalyvaiskyy ; Rostovskaya hos. ekonomycheskaya akademyya, Finansovyy institut. - Rostov-na-Donu, 1999. - 235 p.
2. Sochneva E. N. Ekonomika obshchestvennoho sektora: uchebno-metodycheskoe posobie - kurs lektsyy / E. N. Sochneva. - Krasnoyarsk : Akademia truda i sotsialnykh otnoshenyi, Krasnoiarskyi fylyal, 2013. - 167 s. [сайт]. - Режим доступу: http://um.co.ua/4/4-15/4-152289.html
3. Chukhno A.A., Yukhymenko P.I., Leonenko P.M. Suchasni ekonomichni teorii: pidruchnyk. - K.: Znannia, 2007. - 878 p. [сайт]. - Режим доступу: http://pidruchniki.com/1834071944066/politekonomiya/resursno_oriyentovaniy_pidhid_teoriyi_firm
4. Tambovtsev V.L. Stratehycheskaia teoriya firmy: sostoianie i vozmozhnoe razvitye // Rossyiskyi zhurnal menedzhmenta, Tom 8, № 1, 2010. [сайт]. - Режим доступу: http://www.cfin.ru/management/strategy/concepts/str_theory.shtml#
5. Roi L.V., Tretiak V.P. Analiz otraslevykh rynkov: Uchebnyk. M.: - INFRA – M., 2008. - 442 p.
6. Ihnatiuk A. I. Haluzevi rynky: teoriia, praktyka, napriamy rehuliuvannia: Monohrafiia. – K.: NNTs IAE, 2010. – 465 p.
7. Sherer F., Ross D. Struktura otraslevykh rynkov. Uchebnik. - M. «Infra-M», 1997. – 698 p.
8. Rohach Oleksandr . Mizhnarodni investytsii: Teoriia ta praktyka biznesu transnatsionalnykh korporatsii: Pidruchnyk. – K.: Lybid, 2005. – 720 p.
9. Transnatsionalni korporatsii: navchalnyi posibnyk/ V.Rokocha, O.Plotnikov, V.Novytskyi ta in.- K.: Takson, 2001.- 304 p.
10. United Nations Center on Transnational Corporation, Transnational Corporation in World Development (New York: United Nations, 1988.
11. Ekonomichna entsyklopediya: U trokh tomakh. T.3 / Redkol.:...S.V.Mochernyi (vidp. Red.) ta in.- K.:Vydavnychyi tsentr “Akademiia”, 2000.
12. Porter M. Mezhdunarodnaia konkurentsyia.- M.: Mezhdunarodnыe otnoshenyia, 1993. - 1470 p.
13. Kizim N.A. Kontsentratsyia i intehratsyia kapitala. – Kh.: Biznes Inform, 2000. - 102 p.
14. Utkin E.A., Eskindarov M.A. Finansovo – promyshlennye hruppy M.: Izd-vo EKMOS, 1998. – 256 p.

Александр Богуславский, к.э.н., доцент,
КНУ имени Тараса Шевченко
Никитина Татьяна Андреевна, к.э.н., доцент,
Национальний университет пищевых технологий

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ТЕОРИЙ ФИРМЫ

Статья посвящена подходам к классификации теорий фирмы. Рассмотрены основные группы подходов к изучению теорий фирмы: неоклассический, институциональный, поведенческий, управленческий, менеджериальний, стратегический, сетевой, ресурсно-ориентированный и др.

Выявлено, что в группе подходов «альтернативные теории фирмы» существует абсолютный плюрализм мнений, как в выделении отдельных направлений исследования, так и во включении их в отдельные группы ранее выделенных теорий фирмы.

Проанализированы особенности использования различных подходов к изучению теорий фирмы в современной экономике. Определены теоретические подходы к исследованию основных современных трансформаций теории фирмы.

Установлена необходимость формирования в будущем единого, общепризнанного подхода к классификации теорий фирм с учетом всех вышеупомянутых аспектов исследования.

Ключевые слова: *фирма, теории фирмы, транснациональные корпорации, транснациональные стратегические альянсы, финансово - промышленные группы.*

Alexander Boguslavskyy, Ph.D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Tatyana Nikitina, Ph.D., Associate Professor
National University of Food Technologies

MAIN APPROACHES TO CLASSIFICATION OF THEORIES OF THE FIRM

The article is devoted to approaches to the classification of theories of the firm. The main groups of approaches to studying the theories of the firm are considered: neoclassical, institutional, behavioral, managerial, managerial, strategic, network, resource-oriented, etc.

It is revealed that in the group of approaches "alternative theories of the firm" there is an absolute plurality of thoughts, both in relation to the allocation of separate areas of research, and in relation to their inclusion in separate groups of previously selected theories of the firm.

The peculiarities of using different approaches to the study of theories of the firm in the modern economy are analyzed. The theoretical approaches to the research of the basic modern transformations of the theory of the firm are determined.

The necessity of forming in the future a unified, generally accepted approach to the classification of theories of firms with consideration of all the above-mentioned aspects of the research is established.

Keywords: *firm, firm theory, transnational corporations, transnational strategic alliances, financial - industrial groups.*